

Zâhirî Usulcû İbn Hazm'ın Beyân'ın Tehiri Meselesine Yaklaşımı

The Approach of Ibn Hazm, a Zâhirî Legal Theorist, to the Issue of Deferring the Bayân (Clarification)

Yasin Akan*

Özet

Kelâm ve fıkıh usulü, İslam ilim geleneğinde erken dönemlerden itibaren Müslümanların gündemindeki temel meseleleri sistematik biçimde ele alan iki önemli disiplindir. Bu iki disiplin ilim tarihimiz boyunca iç içe gelişmiş, önemli ölçüde birbirlerini etkilemiş ve bazı meselelerde kesişmişlerdir. Bu disiplinlerin kesişim noktalarından biri de beyânın tehiri meselesidir. Beyânın tehiri, fıkıh usulü kaynaklarında önemli ölçüde konu edilmişse de meselenin detayları kelâmî kabuller üzerinden inşâ edilmiştir. Bu nedenle beyânın tehiri meselesinin kelâm ve fıkıh usulüne yansımalarının tespiti önem arz etmektedir. Geniş anlamda beyân, kural koyucunun (Şâri) dini hükümleri mükellefe ulaştırmasıdır. Dar anlamda ise dinî hükümler ihtiva eden hitap ile kastedilen anlamın mükellef için açıklanmasıdır. Beyânın tehiri ise söz konusu açıklamanın mükellefe ulaştırılmasının ertelenmesidir. Bu bağlamda, her iki disiplinde etkili olan ve katı literalist yaklaşımıyla tanınan Zâhirî usulcû İbn Hazm'ın (ö. 456/1064), beyânın tehiri meselesine getirdiği yorumlar dikkat çekicidir. Beyânın hacet vaktinden tehir edilemeyeceği noktasında âlimler ittifak etmişlerse de hitap vaktinden tehir edilip edilemeyeceği noktasında üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Fıkıh usulcülerinin cumhuru/çoğunluğu, beyânın hitap vaktinden tehir edilebileceğini savunmuştur. Cumhur, bu noktada hitabın muhtevasını teklif ile ilişkilendirerek teklif yüklemeyene kadar hitabın beyân edilmesinin gerekli olmadığını savunmuştur. Şer'î hitapta beyânın hem hacet vaktinden hem de hitap vaktinden tehir edilemeyeceğini savunan Mu'tezilî âlimler, görüşlerini adâlet ve hüsün-kubuh anlayışları üzerine inşâ etmişlerdir. Mu'tezilî âlimler beyânın hitap vaktinden tehir edilmesinin hitabı kabîh kılacağı ve kabîh bir hitap ile hitapta bulunmanın ise Şâri hakkında caiz olmadığını savunmuşlardır. Hanefî usulcüler ise hitap lafızları arasında fark gözetmişlerdir. Onlar âm lafzın beyânının hitap vaktinden tehir edilmesini caiz görmez iken, mücmel lafzın beyânının tehir edilmesini caiz görmüşlerdir. Zâhirî usulcû İbn Hazm'ın cumhur ile ittifak ettiği ve konuyla ilgili görüşlerini her aşamada naslarla temellendirdiği görülmektedir. İbn Hazm'a göre mesele akli olmayıp her yönüyle naslar çerçevesinde ele alınmalıdır. Çünkü akıl tek başına ilâhi eylemlerle ilgili konuları belirlemeye yeterli değildir. İbn Hazm'ı merkeze aldığımız bu

Değerlendirme / Evaluation

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik uygulamasıyla değerlendirilmiştir. / This article is subject to double-blind peer-review evaluation by at least two reviewers.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while

carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yasin Akan).

Yapay Zeka Etik Beyanı / Artificial Intelligence Ethical Statement

Yazar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını, bu konuda tüm sorumluluğun kendisine (kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir. / The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Lisans Bilgisi / Liscence Information

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

* Dr. Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Ph.D. Research Assistan, Mardin Artuklu University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Mardin/Turkey
yasinakan@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5602-9994

Atıf / Citation: Akan, Yasin, "Zâhirî Usulcû İbn Hazm'ın Beyân'ın Tehiri Meselesine Yaklaşımı". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 8/1 (Temmuz/July 2025), 144-161, <https://doi.org/10.54122/umde.1686685>

çalışmada mukayeseli bir yöntem kullanılarak İbn Hazm'ın beyânın tehiri meselesine yaklaşımı ele alınmıştır. İbn Hazm, beyânın hitap vaktinden tehir edilebileceği yönündeki görüşünü savunurken bu görüşünü Şâri'in sınırsız tasarruf hakkına sahip olduğu yönündeki naslar çerçevesinde temellendirmiş ve böyle bir hitabın teklif açısından da herhangi bir problem teşkil etmediğini ifade etmiştir. İbn Hazm, beyânın amel vaktinden tehir edilmesinin ise teklif açısından problem olacağını savunmuş ve bunun caiz olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre hitabın amel vaktinden tehir edilmesi "teklifi mâ lâ yutâk" olup, bunun da vuku bulmadığı nasla sabittir. Dolayısıyla kelâmî argümanların yoğun olarak kullanıldığı beyânın tehiri meselesinde İbn Hazm katı literalist tutumunu korumuş ve meseleyi her açıdan nasların literal anlamıyla temellendirebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İbn Hazm, Beyân, Teklif, Adalet.

Abstract

Kalâm (Islamic Theology) and Uşûl al-Fiḥ (Principles of Islamic Jurisprudence) are two significant disciplines in the Islamic scholarly tradition that have systematically addressed fundamental issues for Muslims since the early periods. Throughout the history of Islamic scholarship, these two disciplines have developed in close relation, influencing each other significantly and intersecting on certain matters. One such intersection is the issue of ta'khîr al-bayân (delayed clarification). Although ta'khîr al-bayân has been substantially discussed in Uşûl al-Fiḥ sources, its details are constructed based on theological (kalâmî) principles. Therefore, examining how this issue is reflected in both Kalâm and Uşûl al-Fiḥ is of great importance. In a broad sense, bayân (clarification) refers to the Legislator's (Shâri') communication of religious rulings to the morally responsible individual (mukallaf). In a narrow sense, it means explaining the intended meaning of a religious address containing divine rulings. Ta'khîr al-bayân, on the other hand, refers to the postponement of this clarification to the mukallaf. In this context, the interpretations of Ibn Hazm (d. 456/1064), a prominent Zâhiri (literalist) scholar known for his strict textualist approach, are noteworthy. While scholars unanimously agree that bayân cannot be delayed beyond the time of need (hâjat al-waqt), they differ on whether it can be delayed from the time of address (waqt al-khiṭâb). The majority (jumhûr) of Uşûl al-Fiḥ scholars argue that bayân can be delayed from the time of address, relating the content of the address to taklîf (legal obligation) and asserting that clarification is unnecessary until the obligation is imposed. In contrast, Mu'tazilî scholars, who argue that bayân cannot be delayed from either the time of need or the time of address, base their view on their understanding of divine justice ('adl) and moral goodness (ḥusn) and evil (qubḥ). They contend that delaying bayân would render the address morally repugnant (qabîḥ), and it is impermissible for the Divine Legislator to issue such an address. Ḥanafî jurists, however, distinguish between different types of address. They reject delaying bayân for general ('amm) terms but permit it for ambiguous (mujmal) terms. Ibn Hazm, the Zâhiri scholar, aligns with the majority (jumhûr) and grounds his views at every stage on scriptural evidence (nuṣûṣ). In this study, where we focus on Ibn Hazm, Ibn Hazm's approach to the issue of delaying the statement was discussed using a comparative method. According to him, the issue is not rational but must be addressed entirely within the framework of revealed texts, as reason alone is insufficient to determine matters related to divine actions. Ibn Hazm justifies his stance that bayân can be delayed from the time of address by citing texts affirming that the Divine Legislator has absolute discretion in His decrees, arguing that such an address poses no problem in terms of taklîf. However, he asserts that delaying bayân until the time of action (waqt al-'amal) would be problematic, as it would constitute "imposing the impossible (taklîf mâ lâ yutâq)"—something that, he argues, is scripturally proven never to occur. Thus, in the issue of ta'khîr al-bayân, where theological arguments are heavily employed, Ibn Hazm maintains his strict literalist stance, successfully grounding his position in the literal meaning of scriptural texts from every angle.

Keywords: Islamic Law, Ibn Hazm, Clarification, Divine Obligation, Justice.

Giriş

Fıkıh usulü konuları içerisinde dil ve delâlet bahisleri önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple fıkıh usulü kaynaklarında önemli bir bölüm bu bahislere ayrılmış ve usulcüler hükme delâleti yönüyle dile dair meseleleri konu edinmişlerdir. Dildeki bütün hitap lafızları anlama delâlet etmede aynı açıklıkta değildir. Bazı lafızların ifade ettiği anlam açık olup dilin vaz'ı çerçevesinde bu anlama ulaşılabilir iken diğer bazı lafızların anlama delâleti için ilave bir delile ihtiyaç duyulmaktadır. Bu delil fıkıh usulü literatüründe “beyân” olarak adlandırılmıştır. Fıkıh usulcüler, beyân kavramı üzerinden usule dair temel kabullerini ortaya koymuşlardır. Bunun yanı sıra kelâm ekolleri arasında ihtilafı olan temel problemler de bazen beyân meselesi üzerinden tartışılmış ve her ekol ilgili bahisleri konu edinerek sahip olduğu görüş ve düşünceleri temellendirmeye çalışmıştır.¹

Şâriin hitapta irade ettiği anlamı muhataba ulaştırması çoğunlukla dil üzerinden olabiliyorsa da karinenin olduğu bazı durumlarda dilin sınırları aşılabilmekte ve dil kurallarında bazen esneme olabilmektedir. Bundan hareketle Şâriin hitapta kastettiği anlamı ortaya koyması fıkıh usulü literatüründe ilk dönemden itibaren beyân kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Fıkıh usulü literatürünün elimizdeki ilk örneği olan İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *er-Risâle* adlı eserinde beyân kavramı sistemleştirilmiştir. Sonraki literatürde bazı usulcüler İmam Şâfiî'nin beyân anlayışını eleştirmişse de bazıları da onu takip etmiştir. Böylece beyân konusu kaynaklarda geniş bir yer edinmiştir.²

Beyân konusuyla alakalı fıkıh usulü kaynaklarında kelâmî arka planıyla yoğun tartışmalara zemin teşkil eden hususlardan biri *beyânın tehiri* meselesidir. Bu mesele Şâri ve insan tasavvuru, teklif, adalet, hüsün-kubuh vb. birçok mesele üzerinden tartışıldığı için oldukça girift bir hal almıştır. Beyân, klasik ve modern literatürde “hitap vaktinden tehiri” ve “amel vaktinden tehiri” şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır. Beyânın amel vaktinden tehir edilmesi genellikle teklif-i mâ lâ yutâk olarak değerlendirilmiş ve fıkıh usulü literatüründe ittifakla reddedilmiştir.³ Beyânın hitap vaktinden tehir edilmesi ise kelâmî bir perspektifle değerlendirilmiş ve kaynaklardaki tartışmalar bu bağlamda cereyan etmiştir. Konuya dair tartışmaların taraflarını fıkıh usulcülerinin cumhuru, Mu'tezile ve ilk dönem Hanefî usulcüler oluşturmuş ve her grup meseleyi benimsediği kelâmî perspektifiyle ele almıştır. Düşünsel yaklaşımlarıyla sıkı bir literalist kabul edilen Zâhirî geleneğin öncülerinden İbn Hazm'ın ise beyânın tehiri meselesine yaklaşımı dikkatimizi celbetmiştir. Akademik sahada İbn Hazm'ın fıkıh usulüne dair görüşlerini konu edinen bazı çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Oğuzhan Tan tarafından doktora tezi olarak kaleme alınan *Tarihî Bağlam ve Karakteristik Özellikleri Açısından İbn Hazm ve Usûl Anlayışı* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada İbn Hazm'ın hayatı ve ilmî kişiliğine dair önemli bilgilere yer veren yazar, İbn Hazm'ın beyân anlayışına yer vermemiştir.⁴

İbn Hazm hakkında yapılan Bir diğer çalışma ise Merve Karlı tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *İbn Hazm'ın Umum-Husus Yaklaşımı* adlı çalışmasıdır. Karlı, bu çalışmada İbn Hazm'ı merkeze alarak ana hatlarıyla delâlet, umum-husus ve tahsis kavramlarını incelemiştir. Yazar bu inceleme sırasında kısa bir şekilde beyânın tehiri konusuna da giriş yapmıştır.⁵

Keza Hüsamettin Kaya tarafından doktora tezi olarak hazırlanan *Zâhirî Mezhebinde Hadis ve Sünnet Anlayışı* adlı çalışması da İbn Hazm'ın beyânın tehirine dair genel bilgiler içeren bir diğer çalışmadır. Kaya, bu çalışmada Zâhirî mezhebini genel olarak ele almışsa da çoğunlukla İbn Hazm'ı konu edinmiş ve İbn Hazm'ın beyânın tehirine dair görüşlerini detaya girmeden ana hatlarıyla incelemiştir.⁶

1 Ramazan Çöklü, *Fıkıh Usulü Kelâm İlişkisi: Hicrî 4. Asır Usulcülerinin Âm Lafızlarla İlgili Yaklaşımlarının Tahlili (Cessâs, Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebbar Mukayesesi)* (Ankara: Fecr, 2022), 120.

2 Ahmet Temizkan, “İmâm Şâfiî'de Beyân Teorisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (25 Aralık 2020), 324-327.

3 Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Tayyib el-Basrî, *el-Mu'tamed fî usulî'l-fıkh* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2005), 1/315; Çöklü, *Fıkıh Usulü Kelâm İlişkisi: Hicrî 4. Asır Usulcülerinin Âm Lafızlarla İlgili Yaklaşımlarının Tahlili (Cessâs, Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebbar Mukayesesi)*, 283.

4 Oğuzhan Tan, *Tarihî Bağlam ve Karakteristik Özellikleri Açısından İbn Hazm ve Usûl Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007).

5 Merve Karlı, *İbn Hazm'ın Umum-Husus Yaklaşımı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 81-85.

6 Hüsamettin Kaya, *Zâhirî Mezhebinde Hadis ve Sünnet Anlayışı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 377-379.

Literatürde beyânı ana hatlarıyla ele alan ve bu üç çalışmaya benzer bazı çalışmalar mevcutsa da İbn Hazm'ın beyânın tehirine dair görüşlerini derinlemesine ele alan müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Bu çalışmada İbn Hazm'ın beyânın tehiri meselesine yaklaşımı ve bunun düşünsel temellendirmesi ele alınacaktır. İlk olarak İbn Hazm'ın düşüncesinde beyânın mahiyeti konu edilecektir. Daha sonra beyâna ihtiyacı yönüyle lafızların taksimi ve hangi lafızların beyânının yapılması gerektiği ortaya konulacaktır. Son olarak da İbn Hazm'a göre beyânın tehiri meselesi düşünsel arka planıyla ele alınacaktır.

1. Beyânın Mahiyeti

Kökü “b-y-n” olan beyân kelimesi, ism-i masdardır. Sözlükteki anlamı açık ve anlaşılır olmaktır. Bu anlamıyla sözlükte beyân, bir şeyin haddizatında açık ve anlaşılır olması veya bir şeyi açık hale getirmek ve anlaşılır kılmaktır.⁷ Fıkıh usulü terimi olarak beyân, mânadaki kapalılığı ortadan kaldırmak ve onu muhatabın anlayacağı biçimde açıklamaktır.⁸ Günümüze ulaşan ilk fıkıh usulü eserinde İmam Şâfiî, beyân kavramını “temelde birleşen, ayrıntıda farklılaşan anlamları ifade eden isim” şeklinde izah etmiştir. İmam Şâfiî'nin beyâna dair yaptığı izahlardan anlaşıldığı kadar o, şer'î hitapta doğrudan veya dolaylı olarak yer alan bütün hükümleri beyân olarak kabul etmiştir. Bunun yanı sıra beyânın türlerini ele alırken onun nas veya içtihat ile ortaya konulan hükümlerin tamamını kapsadığını ortaya koymuştur.⁹ İbn Hazm ise *el-İhkâm* eserinin başlarında fıkıh usulüne dair bazı kavramları tanımlarken beyânı, “öğrenmek isteyen kişi için bir şeyin öğrenilebilir olması” şeklinde tanımlamıştır. İbn Hazm, beyân kavramının anlamını daha da netleştirmek için aynı kökten gelen “ibâne” ve “tebyîn” kavramlarına dair detay vermiştir. İbn Hazm ibâne ve tebyîni beyânda bulunan tarafın eylemleri olduğunu ifade etmiş ve bu kavramları “hitaptan kastedilen anlamın anlaşılması yolundaki problemleri ortadan kaldırmaktır” şeklinde tarif etmiştir.¹⁰

Beyâna ilişkin yaptığı açıklamalara bakıldığında İbn Hazm'ın, İmam Şâfiî'ye yakın bir fikre sahip olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hazm da İmam Şâfiî gibi geniş anlamıyla beyânın Allah tarafından yapılan bildirimlerin tamamını kapsadığını ve böylece şer'î hükümlerin tamamının beyân kapsamına girdiğini ileri sürmektedir. İbn Hazm bu çerçevedeki açıklamalarıyla sadece Allah ve Hz. Peygamber tarafından yapılan bildirimlerin beyân çerçevesinde değerlendirilebileceğini kabul etmektedir. Şu var ki İmam Şâfiî kıyas yoluyla yapılan bir şer'î hükme ulaşmayı beyân addederken, İbn Hazm dini hükümlerin sadece naslarla olabileceğini savunmaktadır.¹¹

İbn Hazm, “Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur”¹² âyetini delil göstererek dinî hükümlerin beyânının sadece Allah ve Hz. Peygamber tarafından yapılabileceğini ileri sürmüştür. İbn Hazm, bu âyete dayanarak, Allah ve Peygamberden bir emir geldiğinde bizim için bir tercih hakkı olmadığını vurgulamıştır. Ona göre bu âyetin açık hükmü gereği kim nefsinin Hz. Peygamber'in sözü yerine başkasının sözüne uymaya, Hz. Peygamber'in emri dışında başka bir emri yerine getirmeye zorlarsa ya da bu konuda bir görüşe başvurursa, Allah'a isyan etmiş ve apaçık bir sapıklığa düşmüştür. Allah'ın sapıklık dediği bir işte ısrar eden ise, ilahi yardımdan mahrum bırakılmıştır.¹³

İbn Hazm, dinin beyân yetkisinin Allah tarafından Hz. Peygamber'e verildiğini ve Hz. Peygamber dışında başkasına bu yetkinin tanınmasının ise beyânı ortadan kaldıracağını savunmuştur. Ayrıca İbn Hazm

7 Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî (Dârü ve mektebetü'l-hilâl, ts.), 8/381; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcû'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-melâyîn, 1987), 5/2083; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa* (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1986), 141; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dârü sadır, 1414), 13/67.

8 Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Usûlu'l-Cessâs el-musemmâ el-fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-evkâfil-Kuveytiyye, 1994), 2/13; İbrahim Kafi Dönmez, “Beyân”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mart 2025).

9 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *er-Risâle* (Beyrut: Dârü'n-nefâis, 2010), 35; Temizkan, “İmâm Şâfiî'de Beyân Teorisi”, 322-323.

10 Şâfiî, *er-Risâle*, 39-40; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dârü'l-afâkî'l-cedide, ts.), 1/40.

11 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/59.

12 el-Ahzâb 33/36.

13 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/101.

"Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun"¹⁴ âyetine dayanarak bu görüşüne karşı yapılan itirazlara da şöyle cevap vermiştir: Âyete göre bir mesele hakkındaki Allah'ın hükmünü ve Hz. Peygamber'den gelen rivayetleri konu hakkında bilgisi olana sormamız emredilmiştir. Yoksa İnsanların kendi uydurdıkları yeni hükümleri sormamız emredilmemiştir. İbn Hazm, konuyla ilgili Hz. Peygamber'in "burada bulunan bulunmayana (bu dini) ulaştırın"¹⁵ şeklindeki ifadesiyle de dini beyân etme yetkisinin sadece Allah ve Hz. Peygamber'de olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁶

İbn Hazm Allah tarafından yapılan şer'î bildirimin tamamını dinî beyâ kapsamında değerlendirmiş ve bunu beyânın geniş anlamı kabul etmiştir. Bunun yanı sıra hükmün neshedilmesi, hitapta yer alan istisna, tahsis ve tefsiri de beyânın türleri olarak değerlendirmiştir.¹⁷ İbn Hazm'a göre beyânın bu türleri arasında fark vardır. Ona göre istisna, tahsis ve tefsir ile hükümden çıkarılan anlam önce hükmün dışında tutulmuştur. Ancak nesih ile ortadan kaldırılan hüküm önce irade edilmiş ve daha sonra kaldırılmıştır.¹⁸ İbn Hazm beyânın bir türü olarak kabul ettiği istisnaya kitap ehli kadınlarla evlenmenin mubah olduğunu bildiren şu âyeti örnek vermiştir: "İman etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin"¹⁹ Ona göre âyette yer alan "müşrik" ifadesi putperestleri ve kitap ehlini kapsamaktadır. Daha sonra gelen "mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir"²⁰ âyeti ile bir önceki âyetin ihtiva ettiği hükmün bir kısmını istisna tutarak kitap ehli kadınlarla evlenmenin mubah olduğu ortaya konulmuştur. İbn Hazm yaptığı bu açıklamayla ilk emirde müşrik kadınlarla evlenme yasaklanırken kitap ehli kadınların bundan istisna tutulduğunu ancak bunun sonraki âyet ile beyân edildiğini kabul etmiştir.²¹ Keza İbn Hazm, yaş meyvenin kuru meyve ile takasının yasaklandığını ve Arâya²² alışverişinin bundan istisna edildiğini savunmuştur. Şâri bu istisna ile beş veske kadar yaş hurma ile kuru hurmanın takas edilebileceğini vurgulamıştır. İbn Hazm, istisnayı beyân kabul ederek henüz ilk önce meyvenin kuru kuru ile yaşının takası yasaklanırken arâyânın bundan istisna tutulduğunu savunmuştur.²³ İbn Hazm'a göre bu tür beyânlarda yerine göre deliller arasına belli bir müddet girse ve mükellefe beyânı kısmen ertelense de bu erteleme amel vaktine kadardır. Beyânın amel vaktinden ertelenmesi yani mükellefe belli bir sorumluluk yüklenip bu sorumluluğun belirlenen vakitten sonraya ertelenmesi caiz değildir.²⁴ İbn Hazm, beyânın çeşitlerinden tahsise dair yaptığı açıklamalarda onu istisnadan ayırmamıştır. Tahsisi "bir veya birden fazla ferdin bir türden çıkarılması/istisnâ edilmesi" şeklinde tanımlamıştır. İbn Hazm tahsise Hz. Peygamber'e teheccüd namazının farz kılınması ve O'na dokuz kadınla evlenmenin mubah kılınmasını örnek olarak göstermiştir.²⁵

İstisna, tahsis ve nesih İbn Hazm'a göre beyan türlerindendir. Nesih ile ortadan kaldırılan hüküm nesihten önce vardır. Nesih kelimesinin dildeki anlamından anlaşıldığı gibi önce bir hüküm vazedilir daha sonra bu

14 en-Nahl 16/43.

15 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî* (Kahire: Dâru't-tasîl, 2012), "Hac", 131 (No. 1652).

16 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 6/150-151.

17 İbn Hazm, eserlerinde beyânın kısımları olarak kabul ettiği istisna, tahsis ve nesih kavramlarını çok keskin çizgilerle ayırt etmiyor. Söz gelimi müşrik kadınlarla evlenmenin yasaklanması sonrası ehli kitap kadınlarıyla evlenmenin serbest bırakılmasını istisna, tahsis ve nesih kavramlarını her üçüyle de ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Beyrut: Dâru'l-fıkr, ts.), 9/135; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *en-Nâsîh ve'l-mensûh* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1986), 29.

18 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/80.

19 el-Bakara 2/221.

20 el-Mâide 5/5.

21 İbn Hazm, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 29.

22 Arâyâ, daldaki olgunlaşmış taze hurmayı tahmin üzere kuru hurma ile değiştirmektir. İbn Fâris fıkah terimlerinin lügavî ve etimolojik açıklamalarını ele aldığı *hilyetü'l-fukahâ* adlı eserinde Ebu Hüreyre'den nakledilen "Hz. Peygamber, beş veskten az olmak şartıyla arâyâ (taze hurma satışı) konusunda ruhsat vermiştir" rivâyetine yer verdikten sonra arâyâ kavramına dair şunları söyler: Mahmud bin Lebid, Zeyd bin Sabit veya başka birine arayanın ne olduğunu sordu. Zeyd şöyle cevap verdi: Ensar'dan ihtiyaç sahibi bazı kimseler, Hz. Peygamber'e) şikâyet ederek, taze hurma mevsimi geldiğinde, insanlarla birlikte yemek için hurma satın alacak paramız yok; elimizde ancak fazladan yiyeceğimiz (kuru hurma) var dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlara ellerindeki kuru hurma karşılığında, ağaçtaki taze hurmayı tahmin yoluyla satın almalarına izin verdi. Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvinî el-Hemedânî İbn Fâris, *Hilyetü'l-fukahâ* (Beyrut: eş-Şeriketü'l-müttehîdetü lî't-tevzî, 1983), 129-130. Arâyâ hakkındaki fikhî detaylar için ayrıca bkz. Arif Atalay, *İslam Hukukunda Kabz* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 112.

23 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 7/389.

24 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/84.

25 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/66. İbn Hazm'da tahsis-istisnâ ilişkisi için bkz. İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/128.

hüküm kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılır. Böylece tahsis ve istisnadan farklı olarak nesihle önce vazedilen hükmün varlığı irade edilir daha sonra bu hüküm kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılır. Buna göre nesih delili mükellefe ulaşmadığı sürece nesih öncesi hüküm geçerlidir ve mükellef ondan sorumludur.²⁶ İbn Hazm'a göre bir hüküm amel vaktinden önce neshedilebiliyorsa²⁷ da genel olarak nesih amelden sonra gelir ve zaman bakımından nesheden delil neshedilen delile bitişik gelmez. Ancak beyânın diğer türleri olan istisna ve tahsis ise beyân ettikleri delile bitişik olabildikleri gibi ayrı da olabilir.²⁸

İbn Hazm'ın beyân çeşidi olarak zikrettiği bir kısım da kendi başına anlamı muhatap tarafından bilinmeyen hitap türlerinin, hitap yoluyla anlaşılır kılınmasıdır. İbn Hazm beyânın bu çeşidine karşılık teknik olarak *tefsir* kavramını kullanmaktadır. İbn Hazm'a göre bazı lafızlar dildeki kullanımları itibarıyla bir beyâna ihtiyaç duyarlar. İbn Hazm *mücmel* ve *müfesser* kavramını peş peşe tanımlarken mücmeli başka lafızlar aracılığıyla anlaşılan, müfesseri ise mücmelin anlamını açıklayan şeklinde tanımlamıştır. Buna göre İbn Hazm müfesseri de bir beyân çeşidi olarak kabul etmiştir.²⁹ İbn Hazm'ın görüşleri merkeze alınarak beyânın mahiyeti noktasında yukarıda yer alan açıklayıcı bilgilere yer verdikten sonra İbn Hazm'ın fıkıh usulü anlayışında beyâna ihtiyacı yönüyle lafızlar taksimini ele alacağız.

2. Beyâna İhtiyacı Yönüyle Lafızlar

İbn Hazm'ın eserlerinde lafızlar taksimine dair sistematik bir tasnif yer almıyorsa da fıkıh usulüne dair meseleleri incelerken lafızların bazılarını anlama delâlet etmede zâhir, diğerlerini ise gayr-ı zâhir kabul ettiği görülmektedir. Ona göre zâhiri itibarıyla bir anlama delâlet eden lafzın aksine bir delil olmadığı sürece zâhir anlamına hamledilmesi gerekir.³⁰ Böylece bir lafzın dilde ifade ettiği anlama hamledilmesi zâhirdir. Bu sebeple İbn Hazm emrin delâletini incelerken emrin vücûb ve fevre delâletini zâhir kabul etmiş ve emrin vücûb ve fevr dışında bir anlama hamledilmesinin ancak bir karine ile mümkün olabileceğini kabul etmiştir. Bunun yanı sıra İbn Hazm lafzın karine ile zâhir anlamı dışında bir anlama hamledilmesinin tevil olduğunu savunmuştur. Buradan anlaşılan İbn Hazm zâhir lafzın bir karşıtı olarak müevveli kullanmıştır. İbn Hazm, zâhir lafzın nass olarak da isimlendirildiğini ifade etmiş ve düşünsel sisteminde zâhir ve nass aynı anlamda kullanmıştır. Bu noktada umum lafzın da zâhir sayıldığını ifade etmiştir.³¹

İbn Hazm'ın düşünce sistemi içerisinde gayr-i zâhir kabul ettiği bazı lafızlar da vardır. Bu lafızlardan biri müşterektir. Müsterek dilde birden fazla anlam için vazedilen lafızdır. Ona göre karine olmadan hitapta kullanılan müşterek lafzın mümkün mertebe vazedildiği anlamların tümüne hamledilmesi gerekir. İbn Hazm müşterek lafza “عیر”, “رجل”, “لون” ve “عين” ifadelerini örnek vermiştir. İbn Hazm'ın müşterek lafza dair görüşleri beyân bağlamında değerlendirildiğinde müşterek bir lafzın hitapta kullanılması durumunda tüm anlamlarının irade edilmesi mümkünse ve söz konusu anlamlardan bazılarına hasredildiğine dair karine de yoksa bu anlamların tamamına hamledilir. Ayrıca burada beyâna gerek kalmamış olacaktır. Ancak söz konusu anlamların tamamının irade edilmiş olması mümkün değil ise irade edilen anlamın amel vaktine kadar beyân edilmesi gerekir.³²

İbn Hazm'ın beyân kavramı çerçevesinde değerlendirmeye aldığı lafızlarla ilgili önemli bir ayrım da muhkem ve müteşâbihdir. İbn Hazm muhkem kavramını genellikle müteşâbihe karşılık kullansa da bazen mensuha karşılık olarak da kullanmıştır. Muhkem, mensuha karşılık kullanıldığında herhangi bir şekilde anlamı neshe konu olmayan delildir.³³ İbn Hazm, müteşâbihin Kur'ân'da yer alması ile şer'î hükümlerin müteşâbih lafızla gelmesini birbirinden ayırmış ve meselenin detaylarını da bu ayrım üzerinden ele almıştır. İbn Hazm *el-İhkâm* kitabının başında usule dair bazı kavramları tanımlarken şeriatte müteşâbih olmadığını ifade etmiştir. Ona göre şer'î hükümler hakkında bilgisi olmayan, hükümlere erişemeyen kişiye izafetle müteşâbihlerden

26 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/80.

27 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/100-101.

28 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/61.

29 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/42.

30 İbn Hazm, *el-Muallâ*, 1/75.

31 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/42.

32 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/2-3.

33 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/60, 115.

söz edilebilir. Yoksa hüküm ortaya koymak için isti'dadı olana izafetle şeriatte müteşâbihlerin varlığı ileri sürülemez. Ona göre Kur'an âyetlerine nispetle müteşâbih, yorumunun peşine düşmekten ve onları araştırmaktan nehyedildiğimiz ve bütün olarak iman etmekle emrolunduğumuz ifadelerdir. İbn Hazm Kur'an'da yer alan lafızlardan bazı sûrelerin başında yer alan mukattaa harfleri ile bazı yeminlerin müteşâbih olduğunu ve bunların dışında Kur'an'da müteşâbih bulunmadığını savunmuştur.³⁴ İbn Hazm, müteşâbih hakkındaki görüşlerine giriş yaparken konuyla alakalı bazı âyet ve hadisleri değerlendirmeye almıştır. En başta Kur'an'da doğrudan muhkem ve müteşâbihi konu edinen şu âyeti değerlendirmiştir: *"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar"*³⁵

İbn Hazm, akabinde Hz. Peygamber'den nakledilen ve müteşâbih âyetlerin peşine takılmayı sakındıran iki rivayet zikretmiştir. Bu rivayetlerden biri Hz. Peygamber'in yukarıdaki âyeti okuyup akabinde şöyle buyurmasıdır: *"Müteşâbih âyetlerin peşine takılanları görürseniz, işte onlar Allah'ın uyardığı kimselerdir; onlardan uzak durun."* Diğeri ise şudur: *"Helal açıktır, haram da açıktır. Bu ikisi arasında ise, çoğu insanın bilmediği şüpheli şeyler vardır. Kim bu şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve onurunu korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama girer. Tıpkı koruluğun etrafında otlayan bir sürünün, neredeyse içine girmesi gibi... Dikkat edin! Allah'ın koruluğu, O'nun yasaklarıdır."* İbn Hazm konuyla alakalı âyet ve hadisleri zikrettikten sonra, din hakkında düşünmeye teşvik eden başka âyetler³⁶ de ele almıştır.

Yukarıdaki âyet ve hadisleri değerlendiren İbn Hazm düşünme ve tefekkürü teşvik eden birçok nassın bulunduğunu söyler. Ona göre mukattaa harfleri ve yeminler dışında hiçbir âyet, peşine düşülmesi yasaklanan âyetlerden değil ve bunun dışındaki Kur'an âyetlerini tefekkür etmek gerekir. Böylece İbn Hazm, âyette geçtiği üzere Kur'an'ın bazı âyetlerinin muhkem bazılarının ise müteşâbih olduğunu, muhkemlerin tefekkür edilerek anlamının anlaşıldığını, müteşâbihlerin ise peşine düşülmesinin nehyedildiğini ifade etmiştir. Beyânı teklif çerçevesinde değerlendiren İbn Hazm, mükellefe herhangi bir sorumluluk yüklediği için müteşâbih olan bu iki lafız türünün beyâna ihtiyacı olmadığını savunmuştur.³⁷

Konuya dair naslar çerçevesinde değerlendirme yapan İbn Hazm, Kur'an'da yer alan âyetlerin muhkem ve müteşâbih olduğu yönündeki genel kabule katılmaktadır. O bazı nasların müteşâbihlerin peşine düşülmesi, diğer bazılarının ise müteşâbihlerin peşine düşülmemesi gerektiği yönünde olduğunu ifade etmiştir. Bundan hareketle müteşâbihin tekdüze olmadığını savunan İbn Hazm, peşine düşülmesi nehyedilen nasların, peşine düşülmesi emredilen naslarla aynı olmaması gerektiğini ifade etmiştir. İbn Hazm Kur'an'da yer alan nassları konularına göre peş peşe sıralayarak hangileri hakkında düşünülmesi gerektiğine dair değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre Kur'an'da yer alan naslar temel olarak tevhid, nübüvvet, şeriatın hükümleri, önceki toplumların haberleri ve Allah'ın vaadleri ile tehditleri hakkındadır. Ona göre bu konuların tamamı tefekkür edilmelidir. Dolayısıyla bu konulara dair nasslar, peşine düşülmemesi gereken nasslar değildir.³⁸ İbn Hazm'ın bu noktadaki ifadelerinden anlaşıldığı kadar o müteşâbihi iki farklı şekilde tanımlamıştır. Birincisi Kur'an'da yer alıp muhatap için herhangi bir anlam ve teklif içermeyen ve dolayısıyla da herhangi bir beyânı olmayan lafızlardır. Bu tür müteşâbih lafızlar peşine düşülmesi yasaklanan ve muhatap için herhangi bir teklif barındırmayan ifade türleridir. İbn Hazm bazı sûrelerin başında yer alan mukattaa harfleri ile yeminleri bu grupta değerlendirmiştir. Ayrıca İbn Hazm Hz. Peygamber'in bu tür müteşâbihlerin peşine düşmeyi yasakladığını ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) de bu tür müteşâbih ifadelerden olan "vez-Zâriyât" hakkında soru soran bir çocuğa şiddetle karşı çıktığını aktarmıştır. Bundan dolayı İbn Hazm bu tür müteşâbih ifadelerin

34 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/48; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelüsî* (Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye, 1980), 4/410-411; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *en-Nübez fî usûli'l-fikhi'z-Zâhiri* (Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 2010), 62.

35 Âl-i İmrân 3/7.

36 "Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı" (en-Nisâ 4/82), "Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar" (et-Tevbe 9/122)

37 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/121-123.

38 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/123.

peşine takılmanın haram olduğunu savunmuştur. İbn Hazm'a göre müteşâbihin ikinci çeşidi ise ancak Allah'ın muvaffak kıldığı kişiler tarafından bilinebilen ve çoğu kişinin bilemeyeceği hükümlerdir. İbn Hazm "Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun" ³⁹ âyetini delil getirerek bu tür müteşâbih hükümlerin anlaşılması noktasında işin ehline danışmak gerektiğini söylemiştir. İbn Hazm'a göre söz konusu müteşâbihlerin beyânı, âyette veya hadislerde yer almakta ve ancak işin ehli olanlar tarafından bilinebilmektedir.⁴⁰

Beyânın gerekliliği çerçevesinde konu edilmesi gereken bir diğer lafız ayırımı ise mücmel ve müfesser lafızlardır. İbn Hazm'a göre mücmel, zâhirinden manası anlaşılmayan, müfesser ise mücmelin anlamını anlaşılır kılan lafızdır. İbn Hazm, mücmelin anlamı için diğer naslara veya icmaa başvurmak gerektiğini savunmuştur. Ona göre söz konusu mücmelin anlamını beyân eden başka bir nas varsa, anlamı o nasstan hareketle ortaya konulur. Bu noktada kendilerine muhalefet edenlerin az veya çok olmalarının da bir şeyi değiştirmeyeceğini savunmuştur. Ancak mücmelin anlamını açıklayacak herhangi bir nas yoksa o zaman beyân için icmaa başvurulur ve bu durumda beyân için icmaa başvurmak farz hale gelir.⁴¹

Buraya kadar ele aldığımız kadarıyla İbn Hazm'ın lafızları beyân bağlamında değerlendirmesi ile ilgili şunlar söylenebilir: 1. Dilin vaz'ı itibariyle bir anlama delâlet eden lafızlar hitapta kullanıldığında eğer dildeki anlamları irade ediliyorsa ilave bir beyâna ihtiyaç yoktur ve bu tür lafızlar başka bir karine yoksa zâhir anlamlarına hamledilir. 2. Bu tür lafızlarla dildeki anlamları dışında bir anlam irade ediliyorsa anlam muhataba beyân edilmelidir. Hitapta kullanılan âm lafızdan husus anlamın irade edilmesi buna örnektir. Bu noktada hitapta âm bir lafzın kullanılıp husus anlamın irade edilmesi durumunda tahsis delili beyân olur ve İbn Hazm'a göre tahsis delili hitap anından tehir edilebiliyorsa da amel vaktinden tehir edilmez. 3. İbn Hazm'a göre dilde herhangi bir anlam için vazedilmemiş bazı lafızların da şer'î hitapta kullanılması ve bu tür lafızların muhataba teklif yüklediği için beyân edilmesi gerekli değildir. İbn Hazm, detaylı bir şekilde yukarıda zikri geçen müteşâbihi iki kısma ayırmıştır. Birincisi, Kur'an'da yer alan mukattaa harfleri ile sûre başlarında yer alan yemin ifadeleridir ve bu tür ifadelerin beyâna muhtaç olmadığını hatta bunun peşine düşmenin naslarla yasaklandığını savunmuştur. Ona göre bu tür hitaplar muhataba herhangi bir teklif yüklememektedir. Müteşâbihin diğer çeşidi ise bir bütün olarak naslar çerçevesinde anlamına ulaşılabilir. İbn Hazm bu tür müteşâbihlerin işin ehli tarafından anlaşılabilirliğini ve bunların beyânını işin ehline sormak veya diğer naslarda aramak gerektiğini savunmuştur. 4. Beyâna ihtiyacı yönüyle İbn Hazm'ın konu edindiği bir başka lafız çeşidi de mücmel lafızlardır. İbn Hazm Kur'an'da birçok mücmel lafzın olduğunu ifade etmiş ve şer'î hakikatlerden "salât", "zekât" ve "hac" gibi kelimeleri örnek vermiştir. Bu lafızların dilde bir anlamları olsa da şer'î hitapta kullanıldıkları nasslarda dildeki anlamlarından ayrı bir anlam için kullanılmışlardır. İbn Hazm'a göre bu tür lafızların da beyânının amel vaktine kadar tehir edilmesi caizdir.

İbn Hazm ana hatlarıyla beyânın hitap vaktinden tehir edilebileceğini ancak amel vaktinden tehir edilemeyeceğini savunmuştur. Daha açık ifade etmek gerekirse İbn Hazm'a göre bir hitap, muhataba teklif yüklüyorsa yüklediği teklifin vakti gelene kadar beyânı tehir edilebilir. Ancak bundan öteye tehir edilemez. Şimdi İbn Hazm'ın beyânın tehirine dair görüşlerini ele alıp muhaliflerin bazı delillerine yaklaşımını konu edineceğiz.

3. Beyânın Tehiri

Şer'î hitapta beyânın tehiri, Şâri'in hitapta bulunup bu hitaptan irade ettiği anlamı muhataba açıklamayı ertelemesidir. Fıkıh usulü kaynaklarında beyânın tehiri meselesi temelde hitap vaktinden tehiri ve amel vaktinden tehiri üzerinden tartışılmıştır. Şeriatte beyâna ihtiyaç duyup beyânı amel vaktinden tehir edilen hiçbir hitabın olmadığı konusunda usulcüler ittifak etmişlerdir.⁴² Burada tartışılan konu teorik olarak beyânın hitap vaktinden tehir edilip edilemeyeceğidir. İbn Hazm, meselenin aklen imkânını tartışmaya kapatmıştır. Ona göre aklen Allah Teâlâ dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir ve beyânı her iki durumda yani hitap ve

39 en-Nahl 16/43.

40 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/123-124.

41 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/154, 1/42.

42 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkallânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd fî usûli'l-fıkh*, thk. Osman (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1998), 3/384; Ramazan Çöklü, *Fıkıh Usûlü Edebiyatında Mücmel ve Mübeyyen* (Anakara: Fecr, 2023), 150.

amel vaktinden de tehir edebilir. İbn Hazm'a göre bunu engelleyecek bir durum yoktur. İbn Hazm, beyânın amel vaktinden tehir edilemeyeceğine dair görüşünü nakli delillerle temellendirmiştir.⁴³

Beyânın tehiri ile ilgili fıkıh usulcülerinin ihtilaf ettikleri konu beyânın hitap anından tehiri meselesidir. Bu hususta üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri İbn Hazm'ın da içinde bulunduğu cumhurun savunduğu görüştür. Bu görüşe göre hitabın geldiği lafız âm gibi zâhiri itibariyle anlamına delâlet eden ya da mücmel gibi anlamına delâlet etmeyen bir lafız da olsa beyânı hitap vaktinden tehir edilebilir; hacet vaktinden tehir edilmesi ise caiz değildir.⁴⁴ Bu görüşü savunanlara göre âm bir anlam için vazedilmiş lafız hitapta kullanıldığında ve onunla umûm anlam kastedildiğinde ilave bir beyâna ihtiyaç yoktur. Ancak âm lafız ile husus kastediliyorsa bunun ilave bir delil ile muhataba beyân edilmesi gerekir. Bu görüşü savunanlara göre âm lafzın husus anlamda kullanıldığını beyân eden tahsis delili ve anlamına delâlet etmeyen mücmel lafzın beyânının hitap vaktinde muhataba ulaştırılması gerekmemektedir. Bu beyânın amel vaktinde mükellefe bildirilmesi yeterlidir. Bu görüşü savunanlar, görüşlerini teklif çerçevesinde temellendirmiş ve hitabın beyânının muhatabın ihtiyaç duyduğu amel vaktinden tehir edilmediği sürece teklif için bir sıkıntı oluşturmayacağını ileri sürmüşlerdir.⁴⁵

İkinci gruba göre beyân, amel vaktinden tehir edilemeyeceği gibi hitap vaktinden de tehir edilemez. Bu görüş, kaynaklarda genel olarak Mu'tezile'ye⁴⁶ nispet edilmişse de Mu'tezile'nin yanı sıra Şâfiî usulcülerden Sayrafi (ö. 330/941) ve Mervezi (ö. 294/906) ile Zâhirîler'den İbn Dâvud (ö. 297/910) başta olmak üzere farklı ekollerden bazı usulcüler tarafından da savunulmuştur.⁴⁷

Şimdi bu görüşün temellendirmesini Mu'tezilî kaynaklar üzerinden yapacağız: Mu'tezilî usulcülerden Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025), Mu'tezile şeyhlerine göre hitabın tüm çeşitlerinde hitaptan irade edilen mananın hitap vaktinden tehir edilmesinin caiz olmadığını savunmuştur. Bunun yanı sıra hitaptan irade edilen mananın muhataba beyân edilmemesi durumunu Arap bir kişiye manasını bilmediği ve bilme imkânına da sahip olmadığı zenci diliyle hitap etmeye benzetmiştir. Kâdî, böyle bir durumun kelâmı abes ve kabîh kılacağını, abes kelimelerin de Şâri hakkında düşünülmemeyeceğini ifade ederek beyânın hitap vaktinden tehir edilemeyeceğini savunmuştur. Kâdî Abdülcebbâr'a göre şer'i hitapta beyânın tehir edilebilmesini kabul etmek hitabın alakasız olduğu manalara yol açmasına sebebiyet vermektir. Çünkü bu durumda Şâri tarafından beyân gelmediğinde muhatap farklı birtakım yorumlara gidecektir. Örnek olarak Şâri'nin hitapta "Atlar, katırlar ve eşekler"⁴⁸ kelimelerini kullanıp bunlardan vazedildikleri manalar dışında başka manaları irade etmesi ile Arap bir kişiye manasını bilmediği ve bilme imkânına da sahip olmadığı zenci diliyle hitap etmesinin aynı derecede kabîh olduğunu savunmuştur. Ona göre bir kişiye bilmediği bir dille hitapta bulunmak ne kadar abes ise bildiği dille hitapta bulunup beyânı tehir etmek de o kadar abestir.⁴⁹

Mu'tezilî gelenekte beyânın hitap vaktinde yapılması gerektiği düşüncesi esas itibariyle Mu'tezile'nin eylem teorisinde savunduğu görüşlerine mebnidir. Zira Mu'tezile, hitabı Şâri'nin bir fiili olarak kabul etmektedir. Mu'tezilî düşüncede insan fiilleri gibi Tanrı'nın fiilleri de değersel niteliklerle nitelenir ve O'nun eylemleri hakkında da hüsün ve kubuh söz konusu olur. Bu sebeple varlık âleminde, irade edilen anlam hitap vaktinde muhataba beyân edilmediğinde hitabın kabîh addedildiği gibi Şâri de irade ettiği anlamı hitap vaktinde

43 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/84, 88.

44 Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbnü'l-Kassâr, *Mukaddime fi usûli'l-fıkh* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003), 35; el-Bâkallânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3/240; el-Basrî, *el-Mu'temed*, 1/315; Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddin Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* (Riyad: Müessesetü'n-Nûr, 2008), 3/32; Ebü Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ', *el-'Udde fi usûli'l-fıkh*, thk. Ahmed b. Ali el-Mubarekî, 1990, 3/724-725; Ebü İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkh* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003), 53.

45 İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâli Rûknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâi en-Nisâbüri Cüveynî, *Kitâbu't-telhis fi usûli'l-fıkh*, thk. Abdullah Cevlem en-Nibâlî - Şibbîr Ahmed el-Ömerî (Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslamiyye, 1996), 2/209.

46 el-Basrî, *el-Mu'temed*, 1/315.

47 el-Bâkallânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3/387; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Kavâtî 'u'l-edille fi'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfiî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1999), 1/295; Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993), 192.

48 en-Nahl 16/8.

49 Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhid ve'l-'adl* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2012), 17/71-72; Yasin Akan, *Kâdî Abdülcebbâr'ın Fıkıh Usulü Yaklaşımında Şer'i Hitabın Anlaşılması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 173-174; Bahaddin Karakuş, "Mu'tezilî Görüşlerin Cessâs'ın Usûl Düşüncesine Etkisi Üzerine Bir İnceleme", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (15 Haziran 2024), 158-160.

muhabata beyân etmediği sürece hitabı kabîh sayılacaktır. Bu görüşlerinden hareketle Mu'tezile beyânın amel vaktinden tehir edilemeyeceği gibi hitap vaktinden de tehir edilemeyeceği görüşünü savunmuştur.⁵⁰

Üçüncü gruba göre ise kendi başına bir anlam ifade etmeyen mücmel lafızların beyânı hitap vaktinden tehir edilebilir iken kendi başına bir anlam ifade eden ve anlama delâleti zâhir olan âm lafızların beyânının hitap vaktinden tehir edilmesi caiz değildir. Bu görüş Irak Hanefî usulcülerinin görüşüdür. Semerkand Hanefîleri ise mutlak olarak beyânın amel vaktine kadar tehir edilebileceği görüşünü savunmuşlardır.⁵¹ Hanefî usulcülerden Cessâs (ö. 370/981), bu görüşü ilk dönem Hanefî mezhebi ashabına ve Kerhî'ye nispet etmiştir. Onlara göre kendi başına anlamına delâlet etmede zâhir olan nassa daha sonra yapılan ziyade beyân değil nesihdir ve bunda neshin şartları uygulanır. Dolayısıyla neshe konu olan delil şayet âyet ise onu neshedecek delil de kuvvet bakımından ona denk olmalıdır. Bu sebeple Hanefîler zina cezasında yüz değneğe ziyade olarak sürgün cezasını kabul etmemişlerdir. Keza zihâr kefaretinde âzâd edilecek kölenin mümin olmasını şart koşmamışlar ve abdestte niyetin farz olduğunu kabul etmemişlerdir. Hanefîler, tek başına konulduğu anlama delâlet etmeyen ve anlamının anlaşılabilmesi için başka delile muhtaç olan mücmeli farklı değerlendirmişlerdir. Onlara göre mücmel lafzın beyânı hitap vaktinden tehir edilebilir. Zira mücmelin anlamı anlaşılmadığından muhatap herhangi bir anlama yönelemeyeceği için kuvvet bakımından daha zayıf olan bir delille de beyân yapılabilir. Bu sebeple onlar Kur'an'ın mücmel ifadelerinin kıyas ve haber-i vâhid ile beyân edilmesini caiz görürlerken Kur'an âyetlerinin bu delillerle neshedilmesini caiz görmemişlerdir. Buna göre Züfer dışındaki ilk dönem Hanefî âlimler oruçta niyetin şart olduğunu savunmuşlardır. Çünkü "صوم" ifadesi mücmel bir ifadedir ve ancak başka delillerle ondan irade edilen anlama ulaşılabilir. Bu bağlamda amellerde niyetin gerekliliğini ifade eden "Ameller niyetlere göredir ve herkese niyet ettiği şey vardır"⁵² ve "Niyeti olmayanın ameli yoktur"⁵³ haberlerini delil göstererek orucun bir amel olduğunu ve dolayısıyla oruçta da niyetin farz olduğunu savunmuşlardır.⁵⁴

Hanefîlerden Cessâs beyânın tehirine dair meselenin kelâmî arka planına da ışık tutarak kendi başına anlamına delâlet eden zâhir lafızların beyânının hitap vaktinden tehir edilmesinin konu hakkında yanlış bir Şâri tasavvuruna yol açacağını ortaya koymuştur. Cessâs, lafzın zâhir ve hakiki anlamının esas alınmasının gerekli olduğunu ve zâhir anlamı dışında başka bir anlamın irade edilmesi durumunda da bunun hitap vaktinde beyân edilmesi gerektiğini savunmuştur. Cessâs'a göre böyle bir lafızdan irade edilen anlamın hitap vaktinde muhabata beyân edilmemesi muhabata irade edilmeyen bir anlama inandırmaya çalışmaktır. Böyle bir şey ise Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber'in hakkında düşünülemez. Ayrıca böyle bir durumda muhatap inandığı şeyi başkasına da inandığı vecihle haber vermek durumundadır ki bu da kişiyi yalan söylemeye yönlendirmektedir. Allah ve Hz. Peygamber kişiyi yalana yönlendirmekten münezzehtirler.⁵⁵

İbn Hazm, beyânın amel vaktine kadar tehir edilmesinin caiz olduğu noktasında cumhur ile aynı görüşü savunmuştur. O, beyân ile beyân edilen delillerin sıralamasını ele alırken müfesserin mücmelden önce, sonra ya da her ikisinin beraber olabileceğini kabul etmiştir. Yanı sıra beyânın amel vaktinden tehir edilmesini kabul etmediklerini ve Hz. Peygamber'in kendisine bildirilen beyânı bir an bile ertelemesinin caiz olmadığını kaydetmiştir. Hz. Peygamber'in kendisine bildirilen beyânı tehir etmesinin caiz olmadığı noktasında şu âyeti delil getirmiştir: "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış

50 Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 17/73.

51 Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed es-Semerkandî, *Mizânü'l-usûl fi netâ'ici'l-'ukûl* (Katar: Matâbi'u'd-devhe el-hadise, 1984), 1/364-365; Heysem Abdülhamid Hazne, *Tatavvuru'l-fikri'l-usûliyyi'l-Hanefî* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2015), 230-236; Murat Sarıtaş, *Irak ve Semerkant Hanefî Meşâyihinin lafızların Delaletiyle İlgili yaklaşımlarının Mukayesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 167-172.

52 Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, "Bedi'l-vahyi", 1 (No. 1).

53 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003), 1/67.

54 el-Cessâs, *el-Fusûl*, 2/50-51; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâi ' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1368), 2/83.

55 el-Cessâs, *el-Fusûl*, 2/51-52; Karakuş, "Mu'tezilî Görüşlerin Cessâs'ın Usûl Düşüncesine Etkisi Üzerine Bir İnceleme", 159-160; Hacer Yetkin, "Usûl Anlayışı Çerçevesinde Debûsî'nin Kelâmî Eğilimi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/52 (15 Haziran 2017), 46-47; Kamil Yelek, "Nas Üzerine Ziyâdenin Mahiyeti ve Bunun Fürû-i Fıkha Etkisi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (30 Nisan 2020), 53-54.

*olursun*⁵⁶ Ona göre Hz. Peygamber, kendisine geldikten sonra beyânı bir an bile tebliğ etmede gecikirse bu zaman zarfında tebliği yapmamış ve dolayısıyla Allah'ın emrine karşı gelmiş olacaktır.⁵⁷

İbn Hazm, beyânın amel vaktinden tehir edilemeyeceğine dair herhangi bir aklî delilin olmadığını ve aklen Allah'ın böyle bir şeyi yapmasının imkân dışı olmadığını savunmuştur. O, beyânın amel vaktinden tehir edilemeyeceği yönündeki görüşünü naslar çerçevesinde temellendirmiş ve beyânın amel vaktinden tehirini Allah'ın kullarını zahmet, sıkıntı ve meşakkate düşürmek olarak değerlendirmiştir. Oysa Allah (c.c) *“Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı”*⁵⁸ ifadesiyle mükellefleri sıkıntıya düşürmeyeceğini söylemiştir. Böylece İbn Hazm'a göre aklen, dilediğini yapabilen Allah (c.c.) beyânı da amel vaktinden tehir edebilir ve tehir edildiğinde de mükellefler sıkıntıya düşerler. Ancak Allah (c.c) bu âyet ile mükellefi sıkıntıya düşürmeyeceğini ifade ederek dolaylı olarak beyânı amel vaktinden tehir etmeyeceğini bildirmiş olmaktadır.⁵⁹

Beyânın amel vaktinden tehir edilmesinin caiz olmadığı yönündeki görüşlerine aklın değil nassın hüccet olduğunu savunan İbn Hazm, konuyla ilgili görüşlerini bazı naslar çerçevesinde temellendirmiştir. Bu naslardan biri *“Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.”*⁶⁰ âyetidir. Âyetle ilgili değerlendirme yapan İbn Hazm, bir kişinin bilmediği bir şeyi yapamayacağını ve dolayısıyla Allah'ın kulu beyân etmediği bir eylemle mükellef kılmayacağını savunmuştur. Beyânın beyâna ihtiyaç duyan delilden önce, sonra veya ona mukarin olabileceği noktasına değinen İbn Hazm, fikhî hükümlerin bu lafızların tamamıyla geldiğini savunmuştur. Namaz hakkındaki beyân ihtiva eden detay bilgilerin Mekke'de nâzil olduğunu, ancak Medine'de *“Namaz kılınız”* şeklinde mücmel ifadelerle bazı âyetlerin indiğini örnek vermiştir. Verilen bu örnekte mücmelin beyândan sonra gelebildiği anlaşılmaktadır. Keza oruç ile ilgili öncelikle mücmel ifadelerin geldiğini daha sonra detayları beyân eden delillerin geldiğini kaydetmiştir.⁶¹

İbn Hazm, beyânın amel vaktine kadar tehir edilebildiği yönündeki görüşünü temellendirirken *“Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”*⁶² âyetini delil olarak kullanmış ve mükellefe sorumluluk yüklediği sürece mücmelin beyânının pek âlâ tehir edilebileceğini savunmuştur. İbn Hazm'a göre Kur'an'da yer alan ifadelerin tamamının hitap vaktinde beyân edilmesi gerektiği yönündeki Mu'tezilî görüşün birçok noktada itiraza kapı aralayacağını savunmuştur. Bunlardan biri Kur'an'da yer alan kıssalardır. Bu kıssaların bazılarının Mekke'de diğer bazılarının Medine'de, bazılarının diğerlerine göre daha detay beyân içermesi Mu'tezilî kabule göre itiraza mahal teşkil etmektedir. Yapılan bu itiraza göre bu kıssaların hepsinin detaylı ve tekdüze bir şekilde anlatılmış olması gerekir. Oysa yukarıdaki âyette de işaret edildiği şekilde Allah yaptıklarından hesaba çekilmez.⁶³

İbn Hazm'a göre şer'î hitapta kullanılan mücmel ifadelerin beyânı amel vaktine kadar tehir edilebilir. Ona göre hitap vaktinde herhangi bir beyânın gelmemesi ile gözetilen hikmet müteşâbihte olduğu gibi teville girmeye çalışmaksızın araştırmaya koyulmamız içindir. Ayrıca bu duruma karşı 'hepsi Rabbimizin katındandır' dememiz gerekir. İbn Hazm, evvel emirde mücmel ifadeden kastedilen anlamın beyânın taşıdığı anlam olduğunu savunmuştur. Böylece o, henüz ilk anda mücmelin anlamının beyânın gerektirdiği anlam olduğunu ve beyânla birlikte bunun muhataba izah edildiğini savunmuştur. İbn Hazm *“Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor”*⁶⁴ âyetini de delil alarak Şâri tarafından gelen beyânın kulların şaşırmaması için geldiğini ve beyân geldikten sonra kulun beyânla mükellef olduğunu savunmuştur. İbn Hazm, mücmel bir ifadenin beyânının hitap vaktinde olmamasını hitap için bir eksiklik addetmemiş ve kulun dalâlete sapmaması için mücmel ifadeden irade edilen anlamın beyân ile mükellefe amel vaktine kadar bildirildiğini kabul etmiştir. Buna göre mücmel addedilen bir ifade beyân öncesinde dil veya örf dâhilinde bir anlama delâlet ediyorsa da beyân geldikten sonra beyân delilinin ortaya koyduğu anlam esas alınmalıdır. Daha farklı bir ifadeyle beyân

56 el-Mâide 5/67.

57 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/84; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/147; Kaya, Zâhiri Mezhebinde Hadis ve Sünnet Anlayışı, 377-378.

58 el-Bakara 2/220.

59 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/88.

60 el-Bakara 2/286.

61 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/84-85.

62 el-Enbiyâ 21/23.

63 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/85.

64 en-Nisâ 4/176.

öncesinde “salât” kelimesi dilde dua anlamına delâlet ediyor. Naslarda yer alan bu kelimeden irade edilen belli bir ibadet olduğu ortaya konulduktan sonra beyân edilmeden önceki anlamı esas alınamaz.⁶⁵

Şer’î hitapta yer alan lafızların bazılarının mücmel olduğunu ve beyân olmadan anlaşılamayacağını kabul eden İbn Hazm, beyân öncesinde mücmel lafızların da bir hikmete binaen kullanıldığını savunmuştur. Ona göre şer’î hitapta mücmel ifadelerin kullanılmasının hikmeti muhatabı araştırmaya sevk etmektir. İbn Hazm, beyân öncesinde şer’î hitapta kullanılan mücmel ifadeleri, manası üzerine tefekkür edilerek anlamı anlaşılabilen müteşâbih ifadelerle benzetmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere ona göre müteşâbih iki kısımdır. Birinci kısım her ne kadar üzerine tefekkür edilse de anlamına ulaşamayacaktır. Bu tür müteşâbihlerle ilgili kişiye düşen ‘işittik ve itaat ettik’ demesidir. İbn Hazm, Kur’ân’da yer alan mukattaa harfleri ve bazı sûrelerin başlarında yer alan yeminleri bu türden kabul etmiştir. İbn Hazm’ın müteşâbih kabul ettiği ikinci tür ise üzerine tefekkür edilerek anlamı anlaşılabilen müteşâbihlerdir ki mücmel ifadelerin beyân öncesi durumunu da buna benzetmektedir. Ona göre söz konusu müteşâbihlerle irade edilen amaç üzerinde durup anlamına ulaşmak için tefekkür etmektir. Ayrıca aynı amaç beyân öncesi mücmel ifadelerin kullanımı için de geçerlidir. Böylece İbn Hazm, hitap vaktinde beyân edilmeden kullanılan mücmel ifadelerin hitabı anlamsız ve dolayısıyla abes kılacağı yönündeki Mu‘tezilî görüşü reddetmiştir. Ayrıca İbn Hazm, beyân gelmeden önce mücmel ifadelerin teviline de girilmemesi gerektiğini ve beyânının talep edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁶⁶

İbn Hazm, muhaliflerin itirazlarını ele alırken beyâna muhtaç bir ifadenin şer’î hitapta kullanılıp beyânın muhataba ulaşmaması durumunda muhatabın durumunun ne olacağını konu edinmiştir. Bu husus beyânın hitap vaktinden tehir edilemeyeceği görüşünü savunanların amel vaktine kadar tehir edilebileceği görüşünü savunanlara yönelttikleri önemli bir itirazdır. Bunu örnekler üzerinden izah edecek olursak hırsızlık yapan kişinin cezası hakkında inen âyeti duyup da hırsızın elinin kesilmesi için çalınan meblağı beyân eden rivayeti duymayan kişi küçük bir para birimi olan bir fûls çalanın elini kesecek mi? Keza zina âyetini işitip recim hükmünü işitmeyen kişi ve süt anneliği hakkındaki âyeti işitip kaç defa emdiğinde süt akrabalığının meydana geleceğini beyân eden rivayeti işitmeyen kişinin durumu ne olacaktır? İbn Hazm, şeriatte amel vakti gelip de beyânın muhataba ulaşmadığı herhangi bir yer olmadığını ifade etmiştir. Ona göre mükellefin beyân gerektiren naslara karşı tavrı teslimiyetçi bir tavır olmalı ve bu durumlar karşısında işittik ve itaat ettik demelidir. Bu da demek oluyor ki kişi, hüküm ifade eden mücmel ifadelerle karşılaştığında ve beyânını işitmediğinde beyândan sorumlu değildir. İbn Hazm bu noktada anlamı zâhir olan ve anlamı zâhir olmayan lafızları yani mücmelin beyânı ile beyân kısımlarından kabul ettiği nesih ve tahsisi farklı değerlendirmektedir. Nesih ve tahsisi birer beyân türü saymış ve bunların da amel vaktine kadar tehirinin caiz olduğunu savunmuştur. Ona göre mükellef tahsis delili ile karşılaşmadığı sürece âm delille, nâsîh ile karşılaşmadığı sürece mensûh delille mükelleftir. Aksini iddia etmek yani her durumda kişinin tahsis ve nâsîh delil ile mükellef olduğunu iddia etmek dinî nasların tamamını öğrenmeden şer’î hitaptan hiçbir şey ile amel etmemeyi gerektirir. Zira dilin vaz’ı cihetiyle her âm tahsise ve hükümlerin çoğu da neshe elverişlidir.⁶⁷

İbn Hazm, beyânın amel vaktine kadar tehir edilebileceği görüşünü bazı naslarla temellendirmiştir. Yaptığı temellendirmelerden birisi naslarda beyânın yapılacağı ifade edilirken Arap dilinde terâhî bildiren “ثم” edatının kullanılmasıdır. Bu delillerden biri “O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphelen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir”⁶⁸ âyetidir. Allah (c.c) söz konusu âyetle “ثم” edatını kullanarak daha sonra açıklama/beyân yapacağını bildirmektedir. Bu da demek oluyor ki beyân hitap vaktinden tehir edilebilir. İbn Hazm, Hz. Lût’un kavminin helakini konu edinen ve Hz. İbrâhim ile melekler arasında geçen diyalogu konu edinen âyeti de delil göstermiştir. Âyet şöyledir: “Elçilerimiz İbrahim’e (iki oğul ihsan edeceğimize dair) müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler: Biz bu memleket halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir. (İbrahim) dedi ki: Ama orada Lût var! Şöyle cevap verdiler: Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesna; o, (azapta) kalacaklar arasındadır.”⁶⁹

65 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/87.

66 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/87.

67 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/86.

68 el-Kıyâmet 75/18-19.

69 el-Ankebût 29/31-32.

İbn Hazm'a göre âyetin birinci kısmı Hz. Lût'u da içine alacak şekilde âmdır. Hz. Lût'un helak edilenlere dâhil olmadığı yönündeki beyân ise Hz. İbrâhim'in sorusu üzerine yapılmış ve ilk hitap vaktinden tehir edilmiştir.⁷⁰

Beyânın hitap vaktinden tehir edilebileceği bağlamında İbn Hazm'ın konu edindiği bir husus da muhatapların hitabı anlama düzeylerinin farklılığıdır. Ona göre kişi kendisine beyân ulaştıktan sonra ilgili hüküm ile mükellef ise de beyânın açıklığı herkes için aynı derecede olmayabiliyor. Bu durum bazen beyân aracı olan ifadelerin açıklık ve kapalılığına göre bazen de muhatabın anlayış düzeyine göre değişebiliyor. Muhatapların ilgili beyânı anlama düzeyine göre değiştiği için bazıları beyânı diğerlerine göre daha erken anlayabiliyor. İbn Hazm, bu noktada gelenekten bazı örnekler vererek meseleyi tahlil etmeye çalışmış ve ayrıca Hz. Ali'nin de Allah'ın dinin beyânına yönelik bilgiyi kullarından dilediğine vereceğini ifade ettiğini aktarmıştır.⁷¹ İbn Hazm, Hz. Peygamber'in açık ifadesiyle ilmin doruk noktasında bulunduğu şahitlik ettiği Hz. Ömer'in vefat edinceye kadar kelâle⁷² meselesini tam olarak anlamadığını ifade ettiğini ve onun dışındaki bazı sahâbilerin bu meseleyi anladıklarını aktarmıştır.⁷³ Keza Adî b. Hâtim (ö. 67/686) "*Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın.*"⁷⁴ âyetinde yer alan ipliklerin insanların kullandıkları iplikler olduğunu zannetmiştir. Oysa Allah buradaki ifadelerin fecrin aydınlığı ve karanlığı olduğunu beyân etmiştir.⁷⁵ Bu konuda İbn Hazm'ın dile getirdiği bir başka örnek de İbn Ümmü Mektûm'un durumudur. İbn Ümmü Mektûm âyetle açık bir şekilde kendisine beyân edilmeden herhangi bir özürlü olanların cihattan muaf olduğunu bilmiyordu. Oysa bazı sahâbiler ilgili cihad âyetindeki beyândan önce de herhangi bir özürlü olanın cihattan muaf olduğunu; Allah'ın hiç kimseyi gücünden fazlasıyla sorumlu tutmayacağını biliyorlardı.⁷⁶

İbn Hazm, isim vermeden bir grubun beyânın hem hitap vaktinden hem de amel vaktinden tehir edilmesini caiz gördüğünü ifade etmiş ve onların dayandıkları bazı delillere yer vermiştir. Söz konusu grubun dayandığı delillerden biri Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır'ın kıssasıdır. Beyânın, amel vaktinden tehirini caiz gören bu gruba göre Hz. Hızır'ın eli üzerine gerçekleşen olayların beyânı, olaylar gerçekleştikten sonra ve Hz. Mûsâ'nın sorusu üzerine yapılmıştır. Bu da gösteriyor ki beyân, mutlak olarak tehir edilebilir. İbn Hazm olayın muhatabı olan Hz. Mûsâ'ya herhangi bir eylemi yapma durumunun gerekmediği gerekçesiyle bunun kendileri için delil olamayacağını savunmuştur. Ona göre kıssada geçtiği üzere Hz. Mûsâ herhangi bir eylemi yapmakla mükellef tutulmamıştır. Ayrıca beyânı gecikmesi durumunda Mûsâ'nın teklifine engel bir durum meydana gelmeyecektir. Bu sebeple İbn Hazm'a göre bunun beyânın hitap ve amel vaktinden tehir edilebildiğine delil olarak kullanılması yerinde değildir.⁷⁷

İbn Hazm, beyânın mutlak olarak tehir edilmesini caiz görenlerin delilleri arasında Hz. Nûh'un oğlunun kıssasını zikretmiştir.⁷⁸ Beyânın mutlak olarak tehirini caiz görenler, söz konusu örnekte oğlunun azabı hak ettiğine dair beyânın Hz. Nûh'a geç bildirdiğini savunmuşlardır. İbn Hazm'e göre tufan öncesinde Allah (c.c.)

70 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/87.

71 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/88.

72 Miras hukuku ile alakalı olan kelâlenin tanımı hakkında birçok görüş vardır. Bu görüşlerin çoğu kişinin çocuğu ve anne babası olmaması durumunda miras dağılımını ifade eden bir kavram olduğu yönündedir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Abdurrahman Yazıcı, "İslam Hukukunda Kelâle: Öz ve Üvey Kardeşlerin Fûrû ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı", *Dini Araştırmalar* 16/42 (2013), 216-237.

73 Kelâle ile ilgili Hz. Ömer'in rivâyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî et-Taberî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te 'vili âyi'l-Kur 'ân* (Mekke: Dâru't-Terbiyeti ve't-Turâs, ts.), 9/431-441.

74 el-Bakara 2/187.

75 Rivâyet şöyledir: "Adî şöyle dedi: 'Hz. Peygamber'in yanına geldim, bana İslâm'ı öğretti ve namazları tarif etti; her namazı vaktinde nasıl kılacağımı anlattı. Sonra şöyle dedi: 'Ramazan geldiğinde, fecirden (tan yerinden) beyaz iplik siyah iplik ayırt edilinceye kadar yiyip iç, sonra gece oluncaya kadar orucunu tamamla.' Ben ise 'beyaz iplik ve siyah iplik'ten ne kastedildiğini anlamadım. Bunun üzerine beyaz ve siyah iki iplik aldım ve onlara fecir vaktinde baktım, ancak ikisini de aynı gördüm. Hz. Peygamber'in yanına gidip dedim ki: 'Ey Allah'ın Resûlü, bana öğrettiğin her şeyi ezberledim, ancak 'beyaz iplik ve siyah iplik' meselesini anlayamadım!' Hz. Peygamber sordu: 'Ey Hâtim'in oğlu, seni ne engelledi?' ve sanki ne yaptığımı biliyormuş gibi gülümsedi. Ben de dedim ki: 'Beyaz ve siyah iki iplik aldım ve geceleyin onlara baktım, ancak ikisini de aynı gördüm!' Bunun üzerine Hz. Peygamber öyle güldü ki ağız dişleri göründü, sonra şöyle dedi: 'Sana 'fecirden' demedim mi? Bu, gündüzün aydınlığı ile gecenin karanlığıdır.'" (et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te 'vili âyi'l-Kur 'ân*, 3/512.)

76 Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Bana kürek kemiği ile yazı tahtası getirin. Sonra da Hz. Peygamber şu âyeti yazdı. 'Müminlerden oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.' İbn Ümmü Mektûm o sırada arkasında duruyordu ve şöyle dedi 'Ey Allah'ın Resûlü benim için bir ruhsat var mı?' İbn Ümmü Mektûm'un sorusu üzerine âyetin 'özür sahibi olanlar dışında' kısmı indi." (et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te 'vili âyi'l-Kur 'ân*, 9/86.)

77 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/92.

78 Söz konusu bu örnekler bazı fıkıh usulü eserlerinde beyânın amel vaktine kadar tehir edilmesini caiz görenlerin delilleri arasında zikredilmiştir. Örnek olarak bkz. Cüveynî, *et-Telhis*, 2/221-223.

H. Nûh'a oğlunun kendi ailesinden olmadığını ve onun da tufanda boğulacağına dair şu âyetle bildirmiştir: *"Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nuh'a dedik ki: «(Canlı çeşitlerinin) her birinden birer çift ile -(boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle!» Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti."*⁷⁹ Dolayısıyla burada İbn Hazm H. Nûh'un bu durumu unutup Allah'a tekrar oğlunu kurtarması dileğinde bulunduğunu savunmuştur. Aynı şekilde beyânın amel vaktinden tehir edilmesini caiz görenler İsrailoğulları'na kurban edecekleri ineğin vasıfları hakkında ilk etapta bir beyân yapılmadığı ve onların soruları üzerine beyân yapıldığını ileri sürmüşlerdir. İbn Hazm, ise bunun da onların görüşleri için delil olamayacağını savunmuştur. Zira bu grubun beyân olarak kabul ettiği detaylar aslında İsrailoğulları'nın soruları üzerine yapılmış ilave şartlardır. Şayet kendilerine emredildiği ilk zamanda herhangi bir inek kurban etselerdi geçerli olur ve sorumluluktan kurtulacaklardı. Fakat onlar sordukça Allah (c.c.) da kurban edilecek ineğin özelliklerini detaylandırdı. Böylece Allah Resûlü'nün de *"İslam'da en büyük suçlu kişi, haram kılınmamış bir şey hakkında soran ve bu soru nedeniyle o şeyin haram kılınmasına sebep olandır"*⁸⁰ ve *"Sizden öncekiler, ancak çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı ihtilaf çıkarmaları yüzünden helak oldular"*⁸¹ ifadelerinde zemmettiği gruba dâhil oldular.⁸²

İbn Hazm, beyânı tehir edildiği düşünülen bazı âyetlere değinmiş ve onlar hakkındaki kanaatini belirtmiştir. Bunlardan biri *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz."*⁸³ âyetidir. Rivâyete göre H. Peygamber Mescid-i Haram'a girdiğinde Sehm kabilesinden bir grup insan Hicr'de oturuyordu ve Kâbe'nin etrafında 360 tane put bulunuyordu. H. Peygamber eliyle onlara işaret ederek *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz"*⁸⁴ şeklinde onlara hitapta bulundu ve oradan çıktı. O sırada İbnü'z-Zeb'arî içeri girdi ve o grubun H. Peygamberin okuduğu âyeti konuştuklarını gördü. İbnü'z-Zeb'arî durumu sorunca onlar da H. Peygamber ile aralarında geçeni anlattılar. Bunun üzerine İbnü'z-Zeb'arî 'eğer bunu benim yanımda söylerse onu susturacağım' dedi. O sırada H. Peygamber içeri girdi ve İbnü'z-Zeb'arî ona 'Bu sözünüz sadece biz ve ilahlarımız için mi, yoksa tüm milletler ve onların ilahları için mi?' diye sordu. H. Peygamber 'Hem siz ve ilahlarınız için hem de tüm milletler ve onların ilahları için' buyurdu. İbnü'z-Zeb'arî ona 'Seni susturdum' dedi. 'Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki, sen İsa'nın peygamber olduğunu, o ve annesinin övüldüğünü söylüyorsun. Hristiyanların onlara taptığını da biliyorsun. Üzeyir ve meleklerle tapanlar var. Eğer bunlar bizimle birlikteyse, onların bizimle olmasına razıyız.' dedi. H. Peygamber bir müddet sustu ve daha sonra şu âyeti okudu *"Tarafımızdan kendilerine güzel âkabet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar."*⁸⁵ İbn Hazm bu olayı iki farklı açıdan değerlendirmiştir. Birincisi İbnü'z-Zeb'arî ilk âyetle H. İsa, H. Uzeyir ve meleklerin âyetin kapsamına girmediğini anlaması gerekirdi ve daha sonra gelen âyet ile bu durum sadece tekit edilmiştir. İkinci olarak da İbnü'z-Zeb'arî'nin itirazı da yerinde değildir. Zira İbnü'z-Zeb'arî'nin ileri sürdüğü şekilde bir kulluk yoktur. Yani ne Hristiyanlar H. İsa'ya, ne Yahudiler H. Uzeyr'e ne de diğerleri meleklerle ibadet ediyorlar. Çünkü ibadet, ancak ibadet edilen varlığa itaat etmekle olur. Dolayısıyla bir kişi başka birine isyan eder ve ona muhalefet ederse ona ibadet ettiğinden söz edilemez. Ona ibadet ettiğini söylese de bu sözünde yalancı olur. İbn Hazm, bundan hareketle H. İsa'ya, H. Uzeyr'e ya da meleklerle ibadet ettiğini söyleyenlerin yalan söylediklerini ve yaptıklarıyla şeytana ibadet ettiklerini kaydetmiştir.⁸⁶

Beyânın mutlak olarak tehir edilmesinin caiz olduğunu savunanların bir diğer delili de savaşta öldürülen kişinin eşyalarının katile ait olması hükmünün ganimetlerin taksimini ortaya koyan âyetten sonra indiği iddiasıdır. Buna göre ganimetlerin taksimini konu edinen âyetten irade edilen beyân ertelenmiştir. İbn

79 Hüd 11/40.

80 Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, "el-İtisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne", 3, (No. 8289).

81 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim* (Kahire: Matbaatu İsa el-bâbî ve şurekâhu, 1995), "Fezâil", 130.

82 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/93.

83 el-Enbiyâ 21/98.

84 el-Enbiyâ 21/98.

85 Enbiyâ 21/101. Bu olayın detay için bkz. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Dârü ihyâi't-türâs, ts.), 3/93-94.

86 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/93-94.

Hazm, beyânın ertelendiği yönündeki iddiayı destekleyecek herhangi bir delilin olmadığını savunmuş ve bunun delilsiz bir iddiadan öteye geçemeyeceğini kaydetmiştir.⁸⁷

Konuyla ilgili İbn Hazm'ın ele aldığı bir diğer iddia da ganimetin paylaşılmasını konu edinen âyetin beyânının tehir edildiği iddiasıdır. İddiaya göre Hz. Peygamber'in diğer akrabalarından Hâşimoğulları ve Abdülmuttaliboğulları'nın ganimetten 1/5 oranında pay alacağı ve Abdüşşemsoğulları ile Nevfeloğulları'nın pay almayacağına dair beyân tehir edilmiştir. İbn Hazm bu iddianın sahih bir dayanağı olmadığını ve bunun delilsiz bir iddiadan ibaret olduğunu savunmuştur.⁸⁸

İbn Hazm, Hayber günü ganimetler dağıtılırken Cübeyr b. Mut'im (ö. 59/678-79) ve Osman b. Affân'ın (ö. 35/656) Hz. Peygamber'e gidip durumu beyân etmesini talep ettiklerine dair rivâyeti ele almış ve bunun sahih olduğunu kabul etmiştir.⁸⁹ Ancak bu durumun Cübeyr b. Mut'im ve Osman b. Affân için açık olmadığını kaydetmiştir. Ona göre bu durum beyânın tehir edilebileceğine delil olarak kabul edilemez. Zira bir husus bir veya birkaç kişi için geç beyân edilebilir veya birileri için hiç beyân edilmeyebilir. Bir kişi veya birkaç kişi Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetini bilemeyebilirler. Zaten Resûlullah'ın Muttaliboğulları'na pay verip de diğerlerini (Abdüşşemsoğulları ve Nevfeloğulları) mahrum bırakmasında yeterli bir beyân ve açıklama vardır. Çünkü Hz. Osman ve Hz. Cübeyr biliyorlardı ki Resûlullah hiçbir hakkı sahibinden esirgemez ve hiç kimseye hakkı olmayan bir şeyi de vermez. Bu durum, onlar için yeterli bir beyândır. Eğer Abdüşşemsoğulları ve Nevfeloğulları'nın bu payda hakkı olsaydı, Resûlullah onları bundan mahrum bırakmazdı; eğer Muttaliboğulları, bu kapsama girmeseydi Resûlullah onlara hakları olmayan bir payı vermezdi. Ancak Hz. Osman ve Hz. Cübeyr, Muttaliboğulları'nın neden bu payı hak ettiğini ve Abdüşşemsoğulları ile Nevfeloğulları'nın neden bu paydan mahrum bırakıldığını anlamak istediler ve bu durumun sebebinin Hz. Peygamber'e sordular. Dolayısıyla burada beyânın tehir edildiğine dair bir delil yoktur.⁹⁰

Sonuç

Fıkıh usulü disiplininde konu edilen ve teorik temellendirmesinde kelâmî argümanların yoğun kullanıldığı meselelerden biri de beyânın tehiridir. Bu meselede üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır: Bunlar, İbn Hazm'ın dâhil olduğu cumhurun görüşü, Mu'tezile ve beraberindekilerin görüşü ile ilk dönem Hanefî âlimlerin görüşü şeklindedir. Söz konusu görüş sahiplerinin her birinin kendi görüşünü sahip olduğu kelâmî perspektif üzerinden temellendirdiği gözlemlenmiştir. Bu temellendirmeler genel olarak ekollerin Tanrı ve insan tasavvurları ile teklif anlayışları çerçevesinde şekillenmiştir. Katı bir literalist yaklaşımıyla tanınan Zâhirî usulcû İbn Hazm da beyânın hitap vaktinden tehir edilebileceği, ancak amel vaktinden tehir edilemeyeceği yönündeki görüşüyle fıkıh usulcülerinin cumhuru ile aynı görüşü savunmuştur. İbn Hazm konuya dair ilk adımda aklî olarak Tanrı'nın hiçbir şeye icbâr edilemeyeceğini naslar çerçevesinde temellendirerek beyânın tehiri meselesinin aklî zeminde tartışılmasının önünü kapatmıştır. Böylece konuya dair öne sürdüğü görüşlerinin konuyla ilgili naslar çerçevesinde teşekkül ettiğini peşinen ifade etmiştir. Bu yönüyle İbn Hazm beyânın amel vaktinden tehir edilemeyeceği yönündeki görüşünün naslar çerçevesinde şekillendiğini söylemiş ve katı metinci/literal yaklaşımını bir kez daha vurgulamıştır.

Genel anlamıyla dinî hükümlerin Şâri tarafından mükellefe bildirilmesini beyân kabul eden İbn Hazm, dar anlamıyla tefsir, tahsis, istisna ve neshi beyân türleri olarak kabul etmiştir. Ona göre bunların tamamı beyân türleri olarak kabul ediliyorsa da bunlar arasında ufak farklılıklar vardır. Bu noktada beyânı teklif çerçevesinde değerlendiren İbn Hazm, söz konusu beyânın mükellefe ulaşmaması durumunda mükellefin beyân öncesi hükümle mükellef olduğunu ve bunun ötesinin ise mükellefin gücü dâhilinde olmadığını savunmuştur.

87 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/94.

88 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/94.

89 Rivayet şöyledir "Saîd b. Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: Bana Cübeyr b. Mut'im haber verdi ve dedi ki: 'Hayber günü olduğunda, Resûlullah, yakın akrabaların payını Hâşimoğulları ve Beni Muttaliboğulları'na verdi, Nevfeloğulları ve Abdüşşemsoğulları'nı ise (bu paydan) mahrum bıraktı.' Cübeyr dedi ki: 'Bunun üzerine ben ve Osman b. Affân, Rasûlullah'a gittik ve dedik ki: Ey Allah'ın Resûlü! Hâşimoğulları'nın faziletini, Allah'ın seni onlar arasında kıldığı konum dolayısıyla inkâr etmiyoruz. Ancak, kardeşlerimiz Muttaliboğulları'na (bu payı) verip de bizi mahrum bırakmanızın sebebi nedir? Oysa akrabalık bağımız birdir.' Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: 'Biz ve Muttaliboğulları, cahiliye döneminde de İslâm'da da asla ayrılmadık. Biz ve onlar tek bir şeyiz.' (Allâh Resûlü sözlerini söylerken) parmaklarını birbirine kenetledi." İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/389.

90 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/94-95.

İbn Hazm'ın şer'î hitapta kullanılan lafızlar taksimini de beyân anlayışı çerçevesinde ele aldığı müşahade edilmiştir. O dil-anlam ilişkisinde vaz'ı önemli bir etken kabul etmiştir. Ona göre dilin vaz'ında bir anlama delâlet eden zâhir lafızlar şer'î hitapta kullanıldığında dildeki anlamaları esastır. Dildeki anlamları dışında kullanılmaları ancak ilave bir karine ile mümkündür. Lafızlar dildeki anlamları dışında kullanıldığında veya dilde kendi başına bir anlam ifade etmeyen mücmel lafızlar kullanıldığında irade edilen anlam ilave bir delil ile muhataba beyân edilmelidir. Bu beyân delilinin, hitap vaktinden tehir edilmesi caiz olsa da amel vaktinden tehir edilmesi caiz değildir. Böylece İbn Hazm'ın lafızlar taksimi yönündeki görüşleri esas andığında beyânı gerekli olan lafızlardan biri dilin vaz'ı itibarıyla zâhir olup anlamı dışında kullanılan lafızlardır. Âm lafzın husus anlam için kullanılması bu kısımdandır. İbn Hazm söz konusu âm lafızla irade edilen husus anlamın amel vaktinden önce mükellefe beyân edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda beyânın mükellefe ulaşmaması durumunda da muhatabın âm anlam ile mükellef olduğunu savunmuştur. İbn Hazm'a göre beyâna ihtiyaç duyan bir diğer hitap çeşidi ise üzerine tefekkür edilerek anlamına ulaşılabilen müteşâbih ifadelerdir. İbn Hazm başka naslardan ve icmadan hareketle bu kısım hitapların beyânına ulaşılabilceğini savunmuştur. Ona göre beyâna muhtaç olan bir diğer hitap çeşidi ise şer'î isimler gibi mücmel ve müşterek hitap çeşitleridir. İbn Hazm mücmel ifadelerin de beyânının hitap vaktinden tehir edilebileceğini ancak amel vaktinden tehir edilemeyeceğini savunmuştur. Müşterek lafza gelince ona göre bir lafız birden fazla anlam arasında müşterek ise ve hitapta söz konusu anlamların tamamının irade edilmesi mümkün ise bu anlamların tamamının irade edildiği kabul edilir. Şayet bu anlamlardan bir tanesi kastedilmişse bunun da amel vaktinden önce beyân edilmesi gerekir. Nesih konusunu da beyân çerçevesinde değerlendiren İbn Hazm nesih delilinin de amel vaktinden tehir edilmesini caiz görmemiş ve amel vaktinden tehir edilmesi durumunda ise muhatabın mensûh hüküm ile mükellef olduğunu savunmuştur. Beyânın tehiri noktasındaki görüşlerini teklif çerçevesinde ele alan İbn Hazm, beyânın muhataba ulaşmaması durumunda muhatabın beyân öncesi hükümle mükellef olduğunu kabul etmiştir. Ona göre beyânın ulaşmaması durumunda muhatabı beyânla mükellef kılmak mükellefe gücü üstünde bir teklif yüklemektir.

Kaynakça

- Akan, Yasin. *Kâdî Abdülcebbar'ın Fıkıh Usulü Yaklaşımında Şer'i Hitabın Anlaşılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Âmidî, Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Kâsım) Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Riyad: Müessesetü'n-Nûr, 1. Basım, 2008.
- Atalay, Arif. *İslam Hukukunda Kabz*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *et-Takrîb ve'l-irşâd fî usûli'l-fıkh*. thk. Osman. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2. Basım, 1998.
- Basrî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Tayyib. *el-Mu'temed fî usûli'l-fıkh*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 3. Basım, 2005.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhü'l-Buhârî*. Kahire: Dârü't-tasîl, 2012.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Usûlu'l-Cessâs el-musemmâ el-fusûl fî'l-usûl*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâfil-Kuveytiyye, 2. Basım, 1994.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcû'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabîyye*. Beyrut: Dârü'l-ilmî li'l-melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâli Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâi en-Nisâbü'rî. *Kitâbu't-telhis fî usûli'l-fıkh*. thk. Abdullah Cevlem en-Nibâlî - Şibbîr Ahmed el-Ömerî. Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslamiyye, 1996.
- Çöklü, Ramazan. *Fıkıh Usulü Edebiyatında Mücmel ve Mübeyyen*. Ankara: Fecr, 1. Basım, 2023.
- Çöklü, Ramazan. *Fıkıh Usulü Kelam İlişkisi: Hicrî 4. Asır Usulcülerinin Âm Lafızlarla İlgili Yaklaşımlarının Tahlili (Cessâs, Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebbar Mukayesesi)*. Ankara: Fecr, 2022.
- Dönmez, İbrahim Kafi. "Beyân". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Mart 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyan-fikih>
- Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. Kahire: Matbaatu İsâ el-bâbî ve şurekâhu, 1995.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî. Dârü ve mektebetü'l-hilâl, ts.
- Ferrâ', Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *el-'Udde fî usûli'l-fıkh*. thk. Ahmed b. Ali el-Mubarekî, 1990.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993.
- Hazne, Heysem Abdülhamid. *Tatavvuru'l-fikri'l-usûliyyi'l-Haneî*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2015.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Hilyetü'l-fukahâ'*. Beyrut: eş-Şeriketü'l-müttehîdetü li't-tevzî, 1983.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mücmelü'l-luğa*. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1986.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dârü'l-afâkı'l-cedide, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ*. Beyrut: Dârü'l-fıkr, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *en-Nâsih ve'l-mensûh*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1986.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *en-Nübez fî usûli'l-fıkhî'z-Zâhiri*. Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 2010.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelüsî*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabîyye, 1980.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dârü sadır, 3. Basım, 1414.
- İbnü'l-Kassâr, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî. *Mukaddime fî usûli'l-fıkh*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012.
- Karakuş, Bahaddin. "Mu'tezilî Görüşlerin Cessâs'ın Usûl Düşüncesine Etkisi Üzerine Bir İnceleme". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (15 Haziran 2024), 142-169.
- Karlı, Merve. *İbn Hazm'ın Umum-Husus Yaklaşımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'î 'u's-sanâi 'fî tertibi's-şerâi'*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1368.
- Kaya, Hüsamettin. *Zâhiri Mezhebinde Hadis ve Sünnet Anlayışı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Mukâtil, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâs, ts.
- Sarıtaş, Murat. *Irak ve Semerkant Haneî Meşâyihinin lafızların Delaletiyle İlgili yaklaşımlarının Mukayesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî. *Kavâtü 'u'l-edille fî'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfî. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1999.

- Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Mizânü'l-usûl fî netâ'ici'l-'ukûl*. Katar: Matâbi'u'd-devhe el-hadise, 1984.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *er-Risâle*. Beyrut: Dârü'n-nefâis, 2. Basım, 2010.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf. *el-Lüma' fî usûli'l-fıkıh*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2. Basım, 2003.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Mekke: Dâru't-Terbiyeti ve't-Turâs, ts.
- Temizkan, Ahmet. "İmâm Şâfiî'de Beyân Teorisi". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (25 Aralık 2020), 320-337.
- Yazıcı, Abdurrahman. "İslam Hukukunda Kelâle: Öz ve Üvey Kardeşlerin Fürû ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı". *Dini Araştırmalar* 16/42 (2013), 216-237.
- Yelek, Kamil. "Nas Üzerine Ziyâdenin Mahiyeti ve Bunun Fürû-i Fıkha Etkisi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (30 Nisan 2020), 43-77.
- Yetkin, Hacer. "Usûl Anlayışı Çerçevesinde Debûsî'nin Kelâmî Eğilimi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/52 (15 Haziran 2017), 27-59.